

KANYÓ ÁRPÁD

LITURGIKUS SZÍNEK

KELETEN

3. rész

A GÖRÖGKATOLIKUS METROPÓLIA EPARCHIÁI RÉSZÉRE KIADOTT SZERTARTÁSI UTASÍTÁS, ÚT-MUTATÓ A SZENT SZOLGÁLATOK VÉGZÉSÉHEZ CÍMŰ KIADVÁNY LITURGIKUS SZÍNHASZNÁLTUNKRÓL ÍGY ÍR: „A BIZÁNCI RÍTUST KÖVETŐ EGYHÁZAKBAN NINCS A LITURGIKUS SZÍNEK EGYETEMESEN ÉRVÉNYES RENDSZERE. NÁLUNK A »VILÁGOS« JELZÉSÉNél HASZNÁLHATÓ: FEHÉR, ARANY, EZÜST, SÁRGA, KÉK, ZÖLD; A »BÖJTI« JELZÉSÉNél HASZNÁLHATÓ: PIROS, BORDÓ, LILA, FEKETE.”

A napokban ismét kezembe került a Hajdúdorogi Egyházmegye 1918. évre kiadott Szertartási utasítása. A 8. oldalon – bár apró betűvel szedve – az istentiszteleti ruhák használatával kapcsolatban az összeállító a különféle ünnepeket és azok színeit felsorolva, zárásképpen így fogalmaz: „A fel nem sorolt esetekben legcélszerűbb a zöld ruha használata. (A kék és sárga nem egyházi szín.) A böjti időszakokon kívül eső vasárnapokon húsvét és pünkösd között a fehér, pünkösd után a zöld szín használata ajánlatos.”

Az elmúlt évtizedekben egyházunk történetében is néha mellőzöttek tűnt a kék és a zöld színű liturgikus ruhák használata, elszórtan mégis jelen voltak a régi hagyományokat féltve őrző – főként falusi – közösségekben.

A keleti egyházi tradíció liturgikus sokszínűségét bemutató sorozatunk jelen részében a kék és a zöld színek teológiáját és azok sokrétű használatát megvilágítva talán eljött az idő a közel száz évvel ezelőtti állítás („nem egyházi szín”) revidálására a kék szín esetében – úgy vélem, itt a latin egyház liturgikus színei között a kékre és a sárgára született 1839-es római tiltó rendelkezés egyszerű átültetéséről van szó, viszont egyes helyeken manapság is használják Mária-ünnepeken –, és a zöld szín szeretete iránti buzdítás fokozására is, melyet őseink régtől használtak.

A KÉK SZÍN

„Olyan voltál, Istenszülő, mint az ég, felragyogtattad nekünk az igazság napját” (Május 26., Kánon, VIII. óda, theotokion) – írja a kánonszerző arról, akit számtalanszor „az egeknél tágasabb” jelzővel illetnek, vagy épp ezt mondják róla: „terjedelmesebb az egeknél és följobbal az égi Erőknél” (November 21., Kánon, III. óda).

A keletiek, főképp a szláv tradíciójú egyházak az Istenszülő ünnepein az ég színét jelentő kék liturgikus ruhákat használják. Azt a színt, mely a szivárvány színei között önálló, megnyugtató és a legmegragadóbb, és Szent Anna szavaival imáikban csodálkoznak: „méhembem fogantam az új Eget, amelyből nemsoká fölkel az üdvösség csillaga” (December 9., Kánon, IV. óda). Az Istenszülő ünnepein az orosz magyarázók szerint azért kék a szent ruhák színe, mert Mária méhébe fogadta az egekben lakót; Ő, mint „mindenkorszűz”, a Szentlélek

„kiválasztott edénye” lett, s ez a szín jelöli az Ő mennyei tisztaságát („a tisztaság hajléka”) és érintetlenségét („a szüzesség büszkesége”, aki „a Szentlélek jegyesévé lettél”). Ebben a megközelítésben a kék a végtelenség, a tisztaság és a kiválasztottság szimbóluma.

A Szentírás nem szól az Istenszülő ruházatának színéről. Vélhetően igazat adhatunk annak a megállapításnak, hogy „nem engedhetett meg magának drága ruhákat”. Az ikonfestészeti kézikönyv tanúsága szerint Mária „szerette a természetes színű ruhákat”, a szinaxáron pedig feljegyzi, hogy elszenderülése előtt „a ruhátárát alkotó két ruháját két szegény özvegynek ajándékozta, akik kísérői és barátnői voltak”.

Az Istenszülő ruházata az ikonográfiában bordó és kék színekből áll, arany szegéllyel. Ezek nagy, uralkodói méltóságára mutatnak: Ő a „mennyei Királynő”. Ruhája fordítottja Krisztus ruházata színeinek. Az egyik szín mennyei kiválasztottságát, a másik pedig emberi természetét szimbolizálja. Bizonyos ábrázolásokon az alsóruha bordó (piros), a felső pedig kék. Keleten – a képrombolás utáni időszaktól – hagyományosan úgy látható, hogy az alsóruha („khitón”) a kék, és a felső („maphórion”) a piros (vörös). Az egyik ábrázolásmód jelzi, hogy Mária emberi mivolta be van takarva a mennyeivel, így utal Istenanyaságára, a másik pedig úgy mutatja be Őt, mint aki emberből lett mennyei Királynővé. Egy német teológus szavai szerint „a kék alsóruha hirdeti benne Ádám leányát, a bíbor felső pedig Isten választott leányát és az isteni Ige anyját”. Az Istenszülő természeténél fogva az emberiség tagja; karácsonyi előesti sztihiránk szerint ezért Ő a mi emberi ajándékunk Istennek: „őt választotta ki Isten, hogy a világ Királyának anyja legyen”. A keleti teológusok közül egyesek azt gyanítják, hogy 431-ben, az Efezusban tartott

III. egyetemes zsinaton – ahol tisztázták, hogy Mária „Istenszülő” – már megtörtént liturgikus színének elfogadása is. Az megkérdőjelezhetetlen, hogy a 6. századi szinkanonban már ismert e szín.

A kék a bölcsesség, a megfontoltság színe: Szűz Mária „Isten bölcsességének tárháza”. Sokszor szerepelnek ünnepi parimiaként (őszövétségi olvasmány) a Bölcsesség könyvének azon sorai, melyek bemutatják az Istenszülő hozzáállását egyrészt Szent Fia, másrészt az emberi nem irányába. Fiához való viszonyulásában Ő „ház”, amit Isten bölcsessége épített magának; létra és kelet felé néző ajtó, és ezek az emberiség irányába is visszahatnak: Ő „üdvösségünk ajtaja”, aki feltárja Isten irántunk való szeretetét és irgalmát; aki közbenjárásával minket is magához fogad, így a kék az irgalmasság színeként is felfogható.

Az egyik megokolás szerint a kék szín a lelki élet szimbóluma, a leggyakrabban vonatkoztatják „mindarra, ami lelki”. Ál-Areopagita Dénes ugyancsak úgy értelmezi, hogy a kék az, ami nem „anyag”, „a létezők misztériuma”, e színnek „lelki hatása” van. Emiatt alkalmazzák az elmélkedésre és a megtisztulásra vonatkoztatva is. Az Istenszülő egyik elnevezése nem véletlenül az „útmutató” (hodigitria): megmutatta az önmagáról való lemondás és az Isten iránti áldozat útját. Jelölje az igazságnak és a hűségnek is.

Nagyon fontos megközelítés, hogy e szín az isteni természet és az isteni energiák szimbóluma. A keletiek ősi meggyőződése, hogy az Isten Anyját két alkalommal is megárménykozta a Szentlélek: elsőként az örömhírvétel napján, melyről Jeruzsálemi András ünnepi himnusza világosan kijelenti, hogy „a Szentlélek alá száll”, másodsor pedig pünkösöd, a Szentlélek

eljövetele napján. Egyes ikonokon meg is festik az Istenszülőt, amint az apostolok karának főhelyén ül a Szentléleknek az emeleti teremben történt kiadásakor. A kék szín ennek apropóján jelöli a *Szentlélek erejét, reá szállott különös, „felsőbb” kegyelmét* az Istenszülőre. Megjegyezzük, hogy az örömhírvétel eseménye elsőbbséget élvez bizonyos ünnepekkel való egybeeséskor, így például egy orosz megjegyzés azt írja, hogy a nagyböjt 3. (Kereszt-hódoló) vasárnapján a helyi előljáró dönti el azt, milyen színű liturgikus ruhát vesz fel, míg másutt erről a napról és az Akathisztosz szombatjáról úgy nyilatkoznak, hogy amennyiben (utóbbi mindig) a nagyböjtre esik, kék színben végzik a szertartásokat.

Él olyan hagyomány is, hogy az Istenszülő elszenderülése ünnepére felkészítő böjti időszak tartama alatt (augusztus 1–14 között) – az Úrszínváltozás ünnepkörének kivételével – világoskék az istentiszteleti ruhák színe.

Néhány keleti egyház előírása kék színt rendel – alkalomadtán választási lehetőséget adva: égszínkék és fehér – a *szent angyalok*, illetve a *szüzek és szűz ifjak* emléknapjaira. Mivel a kék a transzcendens világ szimbóluma, egy szláv megközelítés a „mennyei létezés” színének nevezi, míg a sorozatunkban korábban már többször említett román szinódusi előírás ennyit mond: *„az angyalok ragyogását és tisztaságát jeleníti meg”*. Viszont találkozhatunk olyan görögkatolikus egyházmegyével is, ahol püspöki rendelkezés kéri, hogy a kék színt ne használják a test nélküli erők ünnepén. A világi uralkodók esetében a kék szín használata hatalmuk égi eredetére utalt.

Az Áthosz-hegy istentiszteleti sajátosságait bemutatva Ábel archimandrita így fogalmaz: *„Az Istenszülő ünnepein majdnem mindenütt bevett kék ruhákat a tiszteleltre méltó atyák ünnepein használják: itt azt tartják, hogy maga az Isten Anyja adja át a tiszteletre méltóknak az Ő testben az égbe való eltávozásánál a Hozzá tartozó mennyei színt, boldognak hirdetve az ő hőstetteiket, és így a tiszteletre méltók kara, a szüzek osztálya mintegy osztozik a Szűz Anyával a mennyei dicsőségben.”*

Az összkép további bonyolítása kapcsán megemlítjük, hogy a görög ortodox egyház előszeretettel alkalmazza a fehér mellett a kék színt vízkereszt (Istenjelenés) napján. A keresztségi újjászületés szimbolikája mellett ennek főként nemzeti jellege van. A görög egyház nagy általánosságban nem ad a liturgikus színek szabályozására, néha a papok sem kötik a színeket

ünnepekhez úgy, mint egyes szláv egyházak. A kék és fehér alapeleme a görög építészetnek is, mely akár a keresztségükkel is kapcsolatban lehet, ám itt már a tyúk és a tojás problémájánál járunk. A görögök különösen szeretik a fehér alapon kék mintás ruhákat, sötét árnyalatokat ritkán alkalmaznak.

Keleten igen lényeges különbség érzékelhető a *színárnyalatok mondanivalójában*. A kék esetében a világoskék, égszínkék mindig az eddig tárgyalt ünnepekre szól (galambkék a metropoliták mandíásza is), míg a sötét árnyalat (sötétkék) zömmel bűnbánati szín, a böjt, a szomorúság és megtérés szimbóluma, ezért használata a nagyböjtre ajánlott más sötét színekkel (sötétlila, sötétzöld) egyetemben. Pszeudo-Areopagita Dénes a sötétkéket a felfoghatatlan titok jelképeként szemléli, mely összefügg az isteni örök igazsággal.

Témánk kibontásában utoljára említem a számkra talán legmeglepőbb, de Keleten központi értelmezést, mely az ikonográfiában is

kivehető: a kék valójában a *Szentlélek személyének a színe, hiszen ő a „Mennyei Király”, és ez a szín felel meg leginkább az ő tevékenységének és kegyelmi ajándékainak*. Eszerint az Istenszülő valójában mindig a Szentlélekkel való kapcsolatát nézve kap kék színű liturgikus ruházatot.

A ZÖLD SZÍN

Az általános emberi gondolkodással megegyezően a zöld színt a vallási gondolkodás is úgy fogja fel, hogy a fák, az erdők és mezők színeként ez a *tavasznak, az életnek és a megújulásnak, a fiatalságnak és a reménynek* a színe.

A kék színnél olvasott gondolatmenet alapján azt várhatnánk, hogy a Szentlélek ünnepein ennek a színnek kellene dominálnia, azonban ez mégsem így van, hiszen a Szentlélek eljövetele (pünkösöd) és a Szentháromság napjának fő liturgikus színe a zöld (amint írják: „minden árnyalattal”), és ennek szerfelett mély értelme van. (Másképp „zöld vagy fehér” a szín megjelenése, de ne feledjük, hogy ilyen esetekben a sorrendnek is szerepe van.) A Szentlélek az, aki bevezet minket a szentháromságos Isten titkába, ezért oly szoros e két ünnepnap kapcsolata. Erről egy német szerző így ír: „Kelet egyháza számára a pünkösöd elsősorban a Szentháromság ünnepe, a Szentlélek eljövetelét csak a rákövetkező hétfőn tartják meg. Ez megmagyarázható. Hiszen minden imádatkor, amit éppen a keleti keresztények hoznak a Szentléleknek, sohasem elszigetelten tekintik a Szentlélek működését.” (Der Christliche Osten, 2 (1989) 75.)

A Szentlélek az, aki megújítja az egész emberi természetet! A pünkösdi hetekben valóban lezajlik a fizikai természet megújodása, de kiemelkedik az emberi lélek „megújulásának” a feladata, s ennek az örömteli átalakulásnak a jeleként díszítjük friss zöld ágakkal, levelekkel vagy zöld fűvel templomainkat.

Ha jobban átgondoljuk, azonnal észre vesszük: a zöld szín a sárga és a kék színek keveréke, előbbi pedig a keletiek felfogásában Krisztusra, mint forrásra mutat, utóbbi pedig égi színeként a „Mennyei Királyé”, s a kettő egyesüléséből megszületik az a *zöld, ami a Szentleket, mint életöt mutatja be*. Krisztus teljesítette az apostoloknak tett azon ígérését, hogy leküldi rájuk – így az egész egyháza – az Atyától a Vigasztalót, aki nem más, mint az „életnek megadója”. Az élet pedig – amint egyik szerző fogalmaz – „az Atya akaratából a Fiú közvetítésével történik, és megelevenedik a Szentlélek által”. Areopagita Dénes szerint a zöld szín jelöli *„a fiatalságot és az életerőt”*.

Kelet sokszínű hagyományában a zöld nemcsak a pünkösti napoknak, hanem az Úr jeruzsálemi bevonulásának, virágvasárnapnak is a liturgikus színe. A már említett szinódusi értelmezés nagyon egyszerűen csak azt mondja, hogy ez „a pálmaágak színe”, és ide is jól illik a pünkösd napjához adott értelmezése: „az Életadó Szentlélek jelenléte”, hiszen e vasárnap egyik gyakorta megismételt himnusza hangsúlyozza: „Ma a Szentlélek kegyelme gyűjtött minket egybe.”

Az orosz egyház a zöld színt rendeli a *remeték, a szent életű atyák és szerzetesek*, valamint a *Krisztusért balgatagok* emléknapjaira. Ennek magyarázataként nyomatékosítják, hogy az ember lelki fejlődése a bűnös emberi akarat halálával jár együtt. Ezek a szentek, bár fizikailag nem ölik meg saját testüket, de benső harcuk révén igazi életre keltik lelküket a Krisztussal (sárga szín) való egyesülésre, és természetük eme örökké tartó életre való

megújítása a Szentlélek (kék szín) kegyelme révén valósul meg. Így a zöld már az *örök élet szimbóluma* is.

Ez a nagy liturgikus hagyomány zöld színt rendel azoknak a szent uralkodóknak az emléknapjaira is, akik valamilyen egyházi rendben (pl. felnyírás) részesedtek. Híres példa az éleete alkonyán hercegből szerzetessé lett Moszkvai Szent Dániel (1261–1303), aki Moszkva első – a saját védőszentjéről (Oszlopos Dániel) elnevezett – monostorának (Danyilov-monostor) és a Kreml első kötemplomának is az építetője.

A zöld szín használata az előbbieknél is színesebb: némelyik ortodox egyházban „az élet fája” szimbolikával a Keresztfelmagasztalás ünnepén előszeretettel alkalmazzák (vagy a fehér, illetve arany színt), kárpát-orosz vidékeken pedig Lázár-szombatnak és a Péter-Pál bőjti időszaknak a liturgikus színe.

Nyugaton a 12. században III. Ince pápa előírta a liturgikus színeket, de kötelező érvényűvé csak az V. Piusz pápa által kiadott 1570-es Missekönyv rendeletei váltak: ott a zöld az evkőzi idő színe, a mustármagként növekvő Isten Országának jelképeként. Egyes korszakokban Galliában a nagycsütörtök liturgikus színeként szerepelt.

A Keleti Egyházak Kongregációja által kiadott, 1996. január 6-án megjelent „Instrukció a Keleti Egyházak Kánonjainak Törvénykönyve liturgikus előírásainak alkalmazásához” című dokumentum soraival zárjuk mostani vizsgálódásunkat. „Ha valaki azért ölt fel egy különleges ruhát, hogy szent cselekményt végezzen, ez jelzi, hogy *kilép a mindennapi élet megszokott dimenzióiból, hogy az isteni Titkok ünnepése során az Isten jelenlétebe lépjen*. Az jelenik meg itt, amelyet Szent Pál tanít: »Akik Krisztusban kereszteskedtek, Krisztusba öltözködtek« (Gal 3,27). Nerszesz Snorhali örmény katolikosz (1165–1173) így ír erről: »Senki se gondolja feleslegesnek a papi öltözetet vagy értelmetlennek annak titkát (...) Az Isten dolgainak szolgálatában állónak külső embere kell, hogy lássa. És beszélünk belső emberről is, akinek számára pedig *a külső istentisztelet a ragyogó lelki öltözék képe*.« (VIII. fejezet, 66.) Átgondolva e szavakat, tekintsünk ebben a megközelítésben is kék és zöld színű papi ruháinkra!

